

Jaume MENSA VALLS, *Arnau de Vilanova a Lleida. La Confessio Ilerdensis. Estudi, edició i traducció*, Lleida 2023, 91 p.

Com el *De esu carniium*, la *Confessio Ilerdensis* ja havia merescut atenció, estudi i edició crítica. Durant el lapse de temps que va del 2009 al 2019, Jaume Mensa va trencar la tradició erudita anterior —Menéndez y Pelayo, H. Finke, J. M. Pou, Ramón d'Alòs, Joaquim Carreras Artau, Miquel Batllori i tants d'altres— que n'havien espigolat ocasionalment algun text o s'hi havien referit de manera puntual. Mensa n'ha examinada la tradició manuscrita i el contingut, ha documentat amb detall com el mateix Arnau n'havia traduït una part al català per a inserir-la dins la *Confessio de Barcelona* —com ja havia vist Batllori—, i ja n'ha ofert una edició crítica al n. 38 de la revista «Faventia», amb un aparat de variants complet i un altre aparat més simple consagrat a «identificar les fonts, els personatges i els fets esmentats en l'obra» (p. 23-24). Les referències a aquests treballs el lector les trobarà a les pàgines acabades d'esmentar i a les notes corresponents.

Per tant, l'edició que ara s'ofereix al públic ve a coronar el treball menat durant quinze anys per un dels estudiosos que avui coneix millor la figura del gran metge medieval català en el seu aspecte teològic. En aquesta edició Jaume Mensa prescindeix —en part— de l'aparat crític de variants i incrementa els aparats de fonts i de notes complementàries. Ja es veu que falta ben poc per a una edició definitiva i exhaustiva de la *Confessio Ilerdensis* en les AVOTHO. Aleshores la primera pregunta que es presenta és: perquè aquest lliurament anticipat?

Mai no s'insistirà prou en una consideració de caràcter metodològic: Arnau de Vilanova ha estat estudiat al llarg de gairebé dos segles sense que ningú no disposés dels instruments biobibliogràfics indispensables per arribar a resultats eficaços. La feina dels erudits esmentats s'ha anat fent com s'ha pogut, amb intermitències temporals dilatades i resultats provisionals —i frustrants. Avui dia aquesta situació comença d'estar superada gràcies a les AVOMO, les AVOTHO i als *corpora* digitals dedicats a Arnau de Vilanova i a la medicina de la Corona d'Aragó durant els segles XIII-XV, iniciatives sorgides l'últim terç del segle XX i avantatjadament conegudes del lector. Dins les AVOTHO cal aplaudir la publicació recent del *Diplomatarium Arnaldi de Villanova* (IEC-Ateneu Universitari Sant Pacià, 2022), obra de Josep Alanyà, que ha dissipat de cop els forats negres de la biografia d'Arnau i permet ara de treballar sobre segur. Per això mateix la panoràmica dels estudis arnaldians està fent un tomb espectacular: a desgrat que l'obra d'Arnau encara no ha estat tota publicada, ja han començat a insinuar-se problemes nous, de solució delicada, que obren etapes novelles d'investigació i afecten, com no podia ésser d'una altra manera, la complexitat i la influència de la transmissió de l'obra mèdica i l'articulació de l'obra espiritual d'Arnau. Fins fa relativament ben poc, abans de començar a disposar dels textos arnaldians editats darrerament i d'unes bases biobibliogràfiques sòlides, les panoràmiques que s'estan obrint amb prou feines eren imaginables.

L'edició que tenim davant els ulls, conseqüència dels treballs anteriors de Jaume Mensa i anticipació de l'edició canònica i definitiva en les AVOTHO, té un origen contingent. El títol del llibre ja ho delata: *Arnau de Vilanova a Lleida*. En el context d'aquesta edició, Lleida és la paraula clau, el centre d'interès que motiva la publicació. En la tradició erudita que hem tingut ocasió de recordar, per una lectura paleogràfica deficient de Menéndez Pelayo, Lleida s'havia convertit en la pàtria d'Arnau de Vilanova. Estudis posteriors han vingut a constatar que les idees escatològiques

d'Arnau eren vives a Lleida durant la segona meitat del segle XIV. En aquets estat de coses, la *Confessio Ilerdensis* ha pogut ésser vista com un text atractiu pels responsables de la col·lecció *Polyeideia*, consagrada a monografies de filologia grega i llatina que edita la Universitat de Lleida. Cal saludar amb expectació que un organisme universitari inclogui un text medieval arnaldia en una col·lecció filològica dedicada al món clàssic. Si el món clàssic no s'ha de veure exclusivament —o principalment— a través de la seva transformació en marbre —o en guix— pedagògic, i si la seva normativitat més profunda rau en els dolls de vida humana intensa que vehicula, és ben cert que l'obra espiritual d'Arnau, essencialment tensa i polèmica, pot formar part d'un horitzó clàssic. En aquest sentit, l'edició que comentem comença a perdre el seu plomatge contingent i adquireix una pell forta de més bon alou. I ara pot ésser el moment oportú per a recordar al lector català que, tal com avui és assajada una lectura «clàssica» d'Arnau de Vilanova, ja fa temps que a Europa se n'ha fet una lectura «protestant». Pot semblar paradoxal, i es comprèn. Per als habitants d'un país que no ha tingut Edat moderna ni en l'aspecte religiós ni en el científic el protestantisme és un enigma permanent. En canvi per a un protestant les postulacions arnaldianes sobre la capacitat dels laics per a llegir l'Escriptura i la possibilitat d'una vida religiosa autèntica per la sola gràcia de Déu, la fe i la caritat són un anunci de la Reforma. I aquí es plantejaria un altre ordre de problemes: la possible aptesa d'un terreny com el català per a ésser receptiu a les idees reformistes del segle XVI i les causes que ho van fer impossible; problemàtica del tot indiscreta en el marc de la recensió que ens ocupa.

Posats, doncs, d'acord sobre la polivalència d'Arnau, cal ponderar l'esforç de Jaume Mensa per a situar la *Confessio* dins l'obra i l'acció del seu autor. Atès que el volum està pensat per a circular amb autonomia plena, el primer capítol Mensa el destina a resumir en dues pàgines denses el que avui se sap amb certesa i a grans trets de la vida d'Arnau, i després detalla els dos únics episodis que lliguen Arnau amb Lleida: el prec a Jaume II que proveís l'Estudi de Lleida amb un exemplar del *De mysterio cimbalorum* (1301) i la lectura que hi va fer de la *Confessio* (1303). Segueixen una cronologia abreujada i l'exposició del pla de l'obra.

La part més interessant del capítol, la primera, és l'estudi històric-literari del text de la *Confessio*. Mensa data l'acte públic de lectura el 6 d'octubre del 1303, amb raons convincents, data que coincideix amb una estada del rei Jaume II a Lleida. Atès que aquesta fou llegida davant els bisbes reunits a Lleida i presidits per l'arquebisbe de Tarragona, Mensa es pregunta quin caràcter tenia aquesta reunió —amb el rei no gaire lluny. Certament no eren reunits en concili de la província, perquè no n'ha quedat rastre documental ni en van emanar constitucions conegudes; ni tampoc el rei no havia convocat Corts a Lleida el 1303, que justificués reunions prèvies de tot o d'una part del braç eclesíastic. Mensa detalla els precedents literaris i els fets històrics anteriors a la *Confessio*: Les relacions professionals d'Arnau amb el papa —n'era arquiatre— i amb el rei —n'era metge i ambaixador—; la dèria que tenia de difondre les seves idees espirituals a les altes esferes del papat, de la reialesa i de l'episcopat; el bombardeig de llibres amb què obsequiava aquestes i altres instàncies de la cristiandat; les seves interpel·lacions vehemets a alguns bisbes; tot plegat configurava un personatge amb un relleu social consolidat, que a més a més s'atribuïa una determinada autoritat espiritual. Encara eren calentes les seves trifulques amb l'inquisidor Bernat de Puigcercós i les denúncies contra aquest individu davant el bisbe de Girona. La *Confessio Ilerdensis* s'ha de veure sobre el rerefons d'aquests conflictes. Es pot fer la hipòtesi que la reunió dels bisbes —només dels bisbes, mestres de doctrina, amb exclusió de cap inquisidor,

cap canonge, ni abats, ni monjos, ni frares— era una reunió exprés, de caràcter eclesiàstic pur, per a informar-se de primera mà de les posicions polèmiques d'Arnau. I si el rei era a Lleida en aquell moment i no es presentava a la sessió, es comprèn millor el caràcter que els bisbes donen a la reunió. Quan més endavant, en la *Denuntiatio prima facta Massiliae* i en la *Confessio de Barcelona* Arnau dirà que va llegir la seva *Confessio* en un concili dels bisbes, exagerava a favor seu la categoria canònica de la reunió. Els bisbes es reuneixen per a escoltar Arnau, no en concili. I Mensa fa observar oportunament que en la *Confessio* Arnau modera el seu llenguatge; no calla cap de les seves denúncies, però s'expressa d'una manera objectiva, moderada, sense exigències ni amenaces. Tant ell com els bisbes, doncs, adopten posicions que situen la polèmica en un punt d'un cert respecte mutu. Si això era una hipòtesi viable, el paper del rei rere l'escena, actuant com a moderador i qui sap si com a intermediari, però sense sortir mai a primer terme, seria una altra hipòtesi plausible i confirmaria el caràcter primordialment eclesiàstic de la reunió. Els bisbes escolten, Arnau s'explica. La reunió era informativa i al mateix temps, de part dels bisbes, era una deferència a un personatge que per la seva excel·lència en el camp de la medicina, per la qualitat dels seus clients i per l'abast de les seves relacions mereixia un tractament personalitzat.

En la segona part del capítol Mensa procedeix a l'anàlisi del contingut, com és habitual en les edicions de textos del programa ATCA. Primer hi ha un esquemaresum de l'obra, després ve l'exposició de la «dinàmica de les idees», un tercer apartat és dedicat a l'elenc dels cinc manuscrits de la *Confessio* i a les característiques de l'edició, basada gairebé exclusivament en el text del ms. vat. lat. 3824. Per acabar Mensa analitza amb detall la part de la *Confessio* que anys més tard Arnau va inserir, en traducció catalana, en la *Confessio de Barcelona*: són les proposicions sobre les perversitats dels religiosos. És una traducció en la qual Arnau ha tingut cura de reduir tecnicismes, de clarificar possibles ambigüitats i locucions abstractes, d'introduir-hi elements col·loquials, infonent «vivor a les formulacions més neutres i estereotipades» (p. 45); en una paraula, és una traducció més *ad sensum* que no pas *de verbo ad verbum*, en la qual la denigració literària dels falsos religiosos tendeix a guanyar intensitat. D'altra banda, en els anuncis escatològics de la *Confessio* (1303) les formes verbals són de futur, mentre que en la *Confessio de Barcelona* (1305) ja són de present. Aquesta és llegida davant el rei sol, i Arnau hi recupera la desimboltura del seu llenguatge.

De manera que les dues confessions arnaldianes permeten de conèixer una altra faceta del personatge: la de traductor. La traducció és un recurs nou emprat en la campanya eterna d'Arnau sobre l'anunci dels temps finals. I els canvis d'accent que Mensa veu d'un text a l'altre revelen estats d'esperits canviants en Arnau. Davant l'arquebisbe i (els) altres bisbes Arnau evita la confrontació amb les persones (Roderic Tello, Bernat de Vilamarí), evita les exigències, les amenaces i la polèmica aspra, sense desvelar que la seva intenció era portar el conflicte amb l'inquisidor i el bisbe gironins «cap a la màxima instància: la Santa Seu» (p. 48). Per això la *Confessio* es clou amb el prec d'Arnau a l'arquebisbe Tello de fer-la enregistrar en el seu arxiu i de fer-la arribar a Roma.

Finalment el llibre conté l'edició crítica llatina de la *Confessio Ilerdensis* (p. 53-68) i la traducció al català que n'ha fet Jaume Mensa (p. 71-83), amb la particularitat que ha prescindit d'introduir en la seva traducció la part que Arnau en va inserir traduïda al català en la *Confessio de Barcelona*. El text de la traducció d'Arnau, però, és donat en nota, i així s'assoleixen dos avantatges: el lector té accés al text traduït per Arnau, i

al mateix temps la traducció de Mensa al català modern guanya en unitat, coherència i rigor lingüístic.

L'estudi que fa Jaume Mensa de la *Confessio Ilerdensis* fa palesa l'habilitat d'Arnau per a situar-se bé en el cor de la polèmica desfermada per les seves denúncies i pels seus anuncis apocalíptics. Serà oportú que els altres textos arnaldians polèmics pendents d'estudiar i editar siguin confrontats ells amb ells i tots plegats amb la *Confessio*, per tal de copsar els recursos, els accents i les estratègies que Arnau posa en joc, tal ha com ha fet en aquest cas el seu editor. Al capdavant, l'estil és l'home, i guanyar un perfil ben dibuixat d'aquest personatge encara tant poc conegut entre el públic culte català és un dels punts *scottanti* de la catalanística.

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

D. HEIDER, C. A. ANDERSEN (eds.), *Cognitive Issues in the Long Scotist Tradition* (Medieval and Early Modern Philosophy, 5), Basel: Schwabe Verlage 2023.

La tradició escotista va començar a principis del segle XIV, amb els primers deixebles del franciscà Duns Escot, i no va desaparèixer fins als segles XVIII o XIX, en funció de l'indret. Així, el desenvolupament històric de l'escotisme transcendeix el domini de l'escolàstica medieval, en la qual sovint se'l classifica, i incideix en l'anomenada primera filosofia moderna o barroca. Aquest volum recull diversos estudis sobre l'escotisme (i no pròpiament sobre Duns Escot) com a tradició escolàstica i intel·lectual llarga i *transepocal*. Els editors de l'obra són els professors Daniel Heider (University of South Bohemia) i Claus A. Andersen (Catholic University of Louvain), ambdós especialistes en la producció filosòfica de la segona escolàstica.

Durant l'esmentat període, l'escotisme va viure una primera florida al segle XIV, just després de la mort del *Doctor Subtilis* l'any 1308, i una segona florida, més prolongada, al segle XVII. La primera florida fou especialment rellevant a la Corona Catalano-Aragonesa. Durant el segle XIV, paral·lelament al desenvolupament del lul·lisme, el territori català i aragonès va enriquir la cultura europea amb els millors deixebles de Duns Escot. De fet, aquesta primera fase de l'escola escotista està estretament vinculada als treballs dels escotistes catalans Pere Tomàs o Pere Auriol —dos dels autors més esmentats en aquest volum—, noms als quals caldria afegir els d'Antoni Andreu, Alfred Gunter o Joan Bassols. Tot i l'escassetat de dades biogràfiques, tots ells van desenvolupar la seva carrera intel·lectual a estudis generals franciscans de la Corona, com el de Barcelona o el de Lleida.

Seguint l'article introductori del professor Boadas Llavat (*Joan Duns Escot i els escotistes catalans*, dins «Enrahonar», 42, [2009]), a la primera fornada d'escotistes catalans van seguir els treballs dels franciscans Guillem Rubió, Pere de Navarra (també esmentat en el volum), Nicolau Bonet, Joan Marbres o el mateix Francesc Eiximenis, un intel·lectual en deute amb l'escotisme. Ells proven que, tanmateix, entre els dos períodes d'esplendor esmentats, l'escotisme no va desaparèixer, tal i com també ho demostren les nombroses càtedres universitàries *in via Scoti* i els estudis franciscans locals arreu d'Europa (pp. 11-12). A casa nostra, aquesta continuïtat va culminar amb la creació de quatre càtedres a la Universitat de Cervera el 1715, les quals van perdurar fins ben entrat el segle XIX.